



## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการกำหนดกรอบความคิดซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ โดยแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน

#### 1. แนวคิดเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สืบเนื่องจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2542 ที่พระองค์ทรงเสนอแนะทางออกของปัญหาที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยใช้ชื่อว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งนำไปสู่การตีความที่หลากหลายทั้งจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ในสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากหลายสาขาวิชาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานไว้ในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเรียบเรียงขึ้นเป็น “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข และพระราชทานพระบรมราชนุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 เพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนทั่วไป

##### 1.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความ

ระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548: 1-2)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548: 4-5)

1. **กรอบแนวคิด** เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. **คำนิยาม** ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 **การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

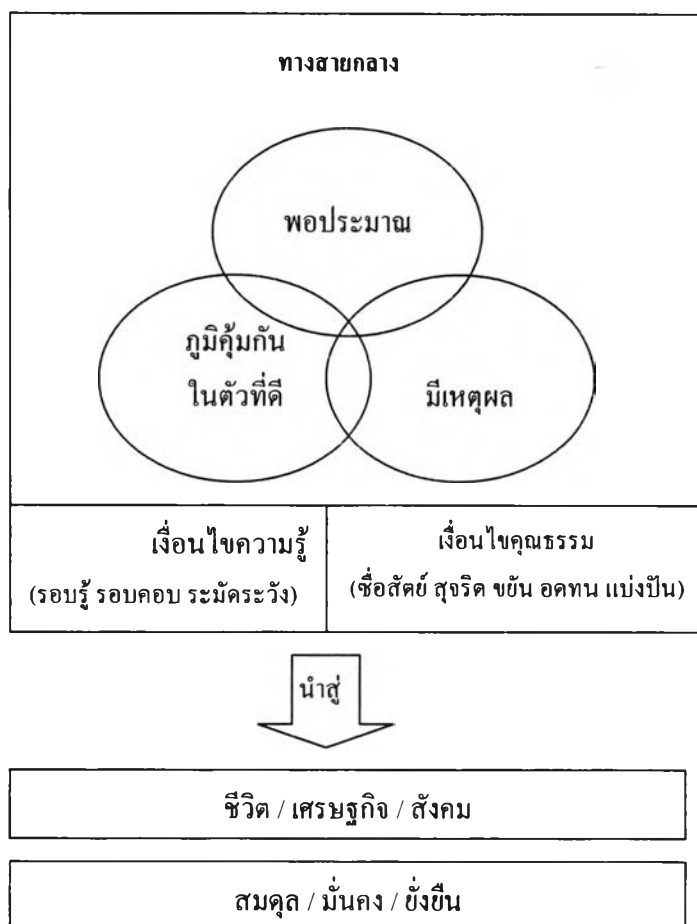
4. **เงื่อนไข** การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 **เงื่อนไขความรู้** ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 **เงื่อนไขคุณธรรม** ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

แผนภูมิที่ 1 สรุปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง



ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2548 : 4

## 1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อพิจารณาจากคำนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คือ คนที่มีความพอเพียง ซึ่งหมายถึง บุคคลนั้นจะต้องมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งเกิดขึ้นบนพื้นฐานของเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการตีพิมพ์ในปัจจุบัน ยังไม่พบว่ามีงานวิจัยใดที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง โดยในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงส่วนใหญ่ มักกล่าวถึงลักษณะของคนที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงโดยภาพรวม ดังเช่นงานวิจัยของสมศักดิ์ ลาดี (2543) เอกสารของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545 : 93-94) และเอกสารของสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2543, 5) ที่ได้มีการระบุถึงคุณสมบัติของคนที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

ตารางที่ 1 คุณสมบัติของคนที่ดีดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยของสมศักดิ์ ลาดี	เอกสารของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์	เอกสารของสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ
1. รู้จักฟังตนเอง 2. ดำรงชีวิตอย่างมีอิสรภาพ 3. มีความสามารถในการบริหารจัดการ รู้จักคิด รู้จักระบบ 4. มีความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย 5. มีความสามัคคี มีการแสวงหาความร่วมมือ มีการรวมกลุ่ม และความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่าย 6. มีการศึกษาข้อมูล ข้อความรู้ และนำมาปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ 7. รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล 8. รู้จักพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ 9. สามารถนำความรู้ หลักการ แนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม	1. ขยัน อดทน และทุ่มเททำงานหนัก 2. มีระเบียบวินัย 3. มีความซื่อสัตย์ 4. มีวิสัยทัศน์ 5. ทำสิ่งต่าง ๆ อย่างดีเลิศ 6. รักการเรียนรู้ตลอดชีวิต 7. มีจิตสำนึกประชาธิปไตย 8. เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ความเป็นไทย 9. มีจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและส่วนรวม 10. ประหยัด อดออม	1. มีความรอบรู้ที่เหมาะสม 2. มีความรอบคอบ 3. มีความซื่อสัตย์สุจริต 4. มีความอดทน 5. มีความเพียรพยายาม 6. มีสติ 7. มีปัญญา

โดยมีเพียงงานวิจัย ของชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ (2542) ที่ได้ให้คำจำกัดความในการวิจัยเกี่ยวกับลักษณะของคนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยแยกเป็นคุณลักษณะ 3 ประการ ตามคำนิยามของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ

1. มีความพอประมาณ หมายถึง ยึดถือวิถีไทย อยู่แต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ ไม่ยึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดทางสายกลาง และอยู่กินตามฐานะ
2. มีเหตุผล หมายถึง การใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต
3. มีภูมิคุ้มกัน หมายถึง มีการเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่หลักลงทุนเชิงการพนันซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง หรือการกู้เงินมาลงทุนโดยหวังรวยอย่างรวดเร็ว

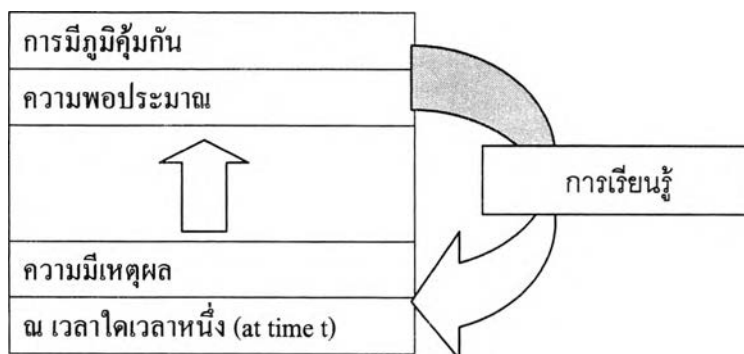
อย่างไรก็ตาม ในเอกสารและงานวิจัยทั้ง 4 ฉบับข้างต้นก็ไม่ได้ทำการอธิบายว่า คุณลักษณะของคน 3 ประการนี้ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมอย่างไร ซึ่งเมื่อพิจารณาจากคำนิยามของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะพบว่า คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 ประการ จะเกิดขึ้นอย่างไม่สมบูรณ์ถ้าไม่มีเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

### 1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะและเงื่อนไขในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะและเงื่อนไขในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่ากลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546 : 74-75, 110-112) เป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ได้ทำการศึกษาในประเด็นนี้ โดยได้ทำการแยกวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทั้ง 3 ประการ และความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทั้ง 2 ประการโดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ซึ่งพบว่า

1. คุณลักษณะทั้ง 3 ประการ มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ และมีได้หลายรูปแบบ โดยได้แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทั้ง 3 ประการในรูปแบบหนึ่ง คือ ความมีเหตุผลเป็นพื้นฐานของความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองคือ ความมีเหตุผลเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจเป็นไปอย่างพอประมาณ ระดับของความพอประมาณก็จำเป็นต้องมากพอที่จะสร้างภูมิคุ้มกันในตัว และการมีภูมิคุ้มกันในตัวก็จะช่วยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผลในระยะยาว

## แผนภูมิที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ 3 ด้าน



ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ, 2546 : 112

2. เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม จำเป็นที่ต้องอยู่คู่กันอย่างสมดุลภายใต้ระบบเศรษฐกิจพอเพียง หากขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งแล้ว สามารถทำให้กระบวนการตัดสินใจผิดพลาด และไม่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน

โดยในการศึกษาครั้งนี้ ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการและเงื่อนไข 2 ประการไว้สั้น ๆ เพียงว่า การนำปัจจัยในเรื่องความรู้และความดีมาประมวลรวมกับความมีเหตุผล หากได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและลงมือกระทำอย่างจริงจัง ก็จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่การดำเนินงานและการพัฒนาสังคม ดังนั้น ความมีเหตุผลบนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการสร้างคน สร้างสังคม และสร้างชาติ

อย่างไรก็ตาม ผลงานของกลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ยังคงเป็นเพียงกรอบแนวคิดหลักเบื้องต้น จึงยังไม่ได้อธิบายความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่ชัดเจนระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการ และเงื่อนไข 2 ประการมากนัก รวมทั้ง ยังไม่ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม หรือยกตัวอย่างในภาคปฏิบัติจริงมาช่วยอธิบายว่า การดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรจะต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะและเงื่อนไขอย่างไร และการจะพัฒนาให้คุณลักษณะทั้ง 3 ประการให้เกิดขึ้นได้พร้อม ๆ กันนั้น ควรจะต้องมีการพัฒนาเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมในประเด็นใดบ้าง

#### 1.4 กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง

สืบเนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรกรรม ที่เรียกว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่” เนื่องจากทรงเล็งเห็นว่า เกษตรทฤษฎีใหม่มีวิธีปฏิบัติที่เป็นขั้นตอน ไม่ซับซ้อน และคนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ง่าย จึงทำให้ออกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบกิจกรรมที่มีการดำเนินงานสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงแรก เน้นไปที่การศึกษาการดำเนินการของเกษตรทฤษฎีใหม่ และเมื่อกล่าวถึงกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้เขียนส่วนใหญ่มักจะเน้นไปที่กิจกรรมทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ดังที่ ประเวศ วะสี (2542: 13-14) ได้แบ่งกิจกรรมที่ดำเนินการสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. การทำเกษตรผสมผสาน โดยมีการปลูกพืชที่ใช้บริโภคได้เช่น ข้าว ผัก ผลไม้ รวมถึงสมุนไพร และ พืชทางเศรษฐกิจเช่น ไม้ยืนต้น ซึ่งสามารถนำไปขายเพื่อแปรรูปเป็นไม้กระดานได้
2. หัตถกรรมและศิลปกรรม เช่น การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน แกะสลักไม้ และอื่น ๆ
3. อุตสาหกรรมชุมชน เช่น การทำน้ำผัก และผลไม้ และการแปรรูปอาหาร
4. ธุรกิจ/บริษัทชุมชน เช่น การตั้งร้านอาหาร ปั้มน้ำมัน ร้านขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร และการส่งออกผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร และงานหัตถกรรม
5. ศูนย์การแพทย์แผนไทย เช่น การนวดแผนโบราณ และการขายยาสมุนไพร
6. กองทุนชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือ ธนาคารหมู่บ้าน เพื่อให้สมาชิกสามารถกู้เงินไปลงทุนทำอาชีพได้

เอกสารและงานวิจัยที่เน้นหนักไปในการศึกษาเฉพาะการดำเนินงานของทฤษฎีใหม่ และนำเสนอตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม ได้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีความเข้าใจว่า การดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เหมาะสมแต่เฉพาะเกษตรกรที่อยู่ในภาคการเกษตรเท่านั้น ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งของประเทศที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและใช้ชีวิตในเมืองได้ละเลยการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากไม่สามารถเห็นถึงความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตนเองได้

อย่างไรก็ตาม ในการสัมมนาเรื่อง “การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน” ซึ่งจัดขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มูลนิธิพัฒนาไท และธนาคารโลก ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2545 ที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วยผู้นำชุมชนจากทุกภาคของประเทศไทย ผู้ทรงคุณวุฒิ และ



คณะทำงานเศรษฐกิจพอเพียง ที่ประชุมได้ร่วมกันสรุปกิจกรรมที่เห็นว่าสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มกิจกรรมหลัก ได้แก่

1. กิจกรรมการผลิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างคุ้มค่า ด้วยการหมุนเวียนทุนธรรมชาติภายในพื้นที่ และด้วยวิธีการทำเกษตรที่เน้นปลูกเพื่อกินเองก่อน เช่น กิจกรรมการทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักและข้าวที่ปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพรของชุมชน การคิดค้นสารไล่แมลงสมุนไพร การทำถ่านชีวภาพ การรวมกลุ่มขยายพันธุ์ปลา การแปรรูปผลผลิตและการทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

2. กิจกรรมที่ส่งเสริมการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ เช่น กิจกรรมต่อต้านยาเสพติด การนมัสการพระให้มาช่วยสอนจริยธรรมและศีลธรรมในโรงเรียนของชุมชน กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกันผ่านศูนย์การเรียนรู้หรือโรงเรียนเกษตรกรในหมู่บ้าน การจัดตั้งร้านค้าชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ และกิจกรรมการผลิตของกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

3. กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม จิตสำนึกท้องถิ่น ส่งเสริมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น กิจกรรมที่ปลูกฝังสมาชิกในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าคำนึงถึงตัวเงินหรือวัตถุ กิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกทำบุญซื่ออย่าง โปร่งใสและสุจริต และกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนพึ่งตนเองก่อนพึ่งผู้อื่น เป็นต้น

ประกอบกับมีงานวิจัยของกังสดาล อยู่เย็น (2544) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ การผลิตที่มีการนำแนวทางเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ การปฏิบัติที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีคุณค่าและระมัดระวัง และการบริโภคที่มีความเรียบง่าย ประหยัดใส่ใจกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากการทำวิจัย คือ อาชีพทำสวนผลไม้ที่ลดการใช้สารเคมี การทำนาออร์แกนิกและการทำประมงพื้นบ้าน และงานวิจัยของอรสุดา เจริญรัต (2543) ที่ทำการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประเภท คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรทรัพยากรที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งพบว่า หลังจากความเจริญได้แพร่เข้าไปในชุมชน ได้ทำให้สภาพการจัดระเบียบกิจกรรมทั้ง 4 ประเภทของชุมชนสูญเสียความสมดุลอย่างมาก ชุมชนจึงมีการปรับตัว โดยมีการต่อรองกับอำนาจรัฐ และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น รวมทั้งมีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อรักษาบรรทัดฐานของการพึ่งพากัน และแยกวิถีการผลิตออกเป็น 2 ลักษณะ คือ แบบไม่ใช้สารเคมีสำหรับบริโภคภายในครัวเรือน และแบบการพาณิชย์ (ใช้สารเคมี) เพื่อการค้าขาย และงานวิจัยของศูนย์ศึกษามานุษยวิทยาสรินทร (2542) ที่ทำการศึกษากรณีศึกษา 6 กรณี คือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดสงขลา มูลนิธิพิพิธประชาชนถาวร จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ชุมชนอีสานจังหวัดสมุทรสงคราม บริษัท กลุ่มสามมิตร จำกัด และชุมชนประดิษฐ์โทรการ ในกรุงเทพมหานคร

ซึ่งทั้ง 6 กรณีศึกษาได้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป

ผลจากการจัดสัมมนาและงานวิจัย 3 ฉบับข้างต้น ได้ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะ 3 ประการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ แม้ในบริบทที่แตกต่างกัน

### 1.5 แนวทางการพัฒนาคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ งานวิจัยของพระมหาประทีปพรหมสิทธิ์ (2545) ที่กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาจากภายในสู่ภายนอก ที่มุ่งเอาชนะกิเลสที่มีอยู่ภายในจิตใจ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยเศรษฐกิจพอเพียงจะเน้นการมีปัญญารู้เท่าทันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมด้วยความสมดุล ซึ่งการที่จะทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดผลตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จำเป็นที่จะต้องสร้างคุณธรรมขึ้นในตัวมนุษย์ 5 ประการ คือ ความพอดีด้านจิตใจ ความพอดีด้านสังคม ความพอดีด้านเศรษฐกิจ ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและ ความพอดีด้านเทคโนโลยี ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ก็เป็นเพียงการนำเสนอกรอบแนวคิด และไม่ได้แสดงการเชื่อมโยงระหว่างการสร้างคุณธรรมกับการสร้างความพอเพียงที่เกิดขึ้นในตัวมนุษย์ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

## 2. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้ นับเป็นเครื่องมือสำคัญในยกระดับสติปัญญาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้สูงขึ้น ในอดีต ครอบครัวและชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน ทั้งการอบรมปลูกฝังวินัยและพฤติกรรมที่ดีงามให้แก่เด็กและเยาวชน และการถ่ายทอดวิชาความรู้ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ที่เรียกว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรม (เสนห์ จามริก, 2541: 30) แต่เมื่อการจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียนได้รับความนิยมนมากขึ้น ประกอบกับการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า โรงเรียนจะทำหน้าที่ตอบสนองการพัฒนาอาชีพและปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ครอบครัวและชุมชนจึงค่อย ๆ ลดบทบาทในการสร้างเสริมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนลง

## 2.1 ลักษณะของการเรียนรู้ในชุมชน

หลังจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 สังกมไทยได้หันมาให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของคนในชุมชนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เปิดโอกาสให้ครอบครัวและชุมชน มีโอกาสในการเป็นทั้งผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของตนเองมากขึ้น โดยรูปแบบการเรียนรู้ที่มักเกิดขึ้นในชุมชนมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ (ลีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2539: 61-64)

1. มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลจะเกิดขึ้นในกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และหาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน กระบวนการกลุ่มนี้ เป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน ก่อให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง และทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ นอกจากนี้ คนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน ย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน รวมทั้งได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชนจึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

การเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่มของชุมชนนี้ เป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณสมบัติที่พึงประสงค์หลายประการ ได้แก่

1.1 การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการยอมรับมติของที่ประชุม อันเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง

1.2 การรู้จักอ่อนประน รู้จักประนีประนอมต่อกันและกันในการแก้ไขปัญหาคัดแย้งต่าง ๆ โดยสันติวิธี ซึ่งรวมถึงการรู้จักให้อภัย มีเมตตา และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

1.3 ความมีวินัยและความรับผิดชอบต่อกันในการร่วมให้ข้อคิดเห็น และร่วมดำเนินการตามที่กลุ่มตกลงกัน

1.4 ความสามัคคี รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เน้นความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน

2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกในชุมชนก็จะนำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้ว ผลที่ได้รับเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ไขต่อไป การเรียนรู้ของชุมชนจึง

เป็นกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ (plan-do-check-act) ที่หมุนวนกันไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มและชุมชน

3. เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้ว การทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4. เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย โดยเครือข่ายมักเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้งและมีลักษณะค่อนข้างหลวม ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน การมีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนคือ กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง

## 2.2 แนวทางการจัดการเรียนรู้ในชุมชน

แนวทางการจัดการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มต้นจากวงจรการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน คือ รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ หากวงจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุนเร็วหรือมีพลวัตสูง แสดงว่า ชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง โดยรายละเอียด มีดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543: 9-13)

1. รวมคน หมายถึง การรวมเป็นกลุ่มและการเชื่อมต่อองค์กรเป็นเครือข่าย มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังใจ เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน และทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร ถ้าองค์กรชุมชนที่มีสมาชิกหลากหลายทั้งเพศ วัย และอาชีพ ได้พบปะกันอย่างต่อเนื่อง องค์กรชุมชนนั้นย่อมมีความเข้มแข็ง วิธีที่ได้รับความนิยมได้แก่ การจัดเวทีที่เรียกว่า เวทีชาวบ้านหรือเวทีประชาคม เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมแล้วนำประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจมาเป็นเครื่องมือในการรวมคน

2. ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดมพลังความคิดให้รู้แจ้งแทงตลอด โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมองและสร้างความเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งปรับกระบวนการทัศน์สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดแนวทางวิธีการแก้ปัญหา และแผนงานในการแก้ปัญหา

3. ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังการจัดการตามแผนงานที่กำหนดโดยใช้หลักสหกรณ์ เป็นการฝึกฝนจากการทดลองทำ และการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดีมาสร้างความเชื่อมโยงกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของภาคีการพัฒนาต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

4. ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังภูมิปัญญา โดยเริ่มต้นจากการประเมินตนเอง ประเมินผลงานเวทีกลุ่มและเครือข่าย ทำให้เกิดการเชื่อมต่อทักษะ องค์ความรู้ และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อไปสู่องค์กรชุมชนอื่น ๆ

5. ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังมิติโดยการยกย่องชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิก องค์กร ชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ นักเรียนได้เรียนรู้วิถีคิดและการทำงานเป็นทีม ส่วนครูได้เรียนรู้ศักยภาพของท้องถิ่นซึ่งนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการปฏิรูปการเรียนการสอนในโรงเรียน

แนวทางในการจัดการเรียนรู้ในชุมชน สรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แนวทางในการจัดการเรียนรู้ในชุมชน

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	แนวคิด	วิธีการ/เทคนิค
รวมคน	พลังกลุ่ม, พลังใจ พลังเอื้ออาทร การรวมกลุ่มเป็นการรวมใจ	- เสริมใจซึ่งกันและกัน - ความสนใจร่วมกัน - วัตถุประสงค์ร่วมกัน - ระดมทุนทางสังคม - หลากหลายสาขาอาชีพ - พบปะกันอย่างต่อเนื่อง	- เวที/กิจกรรม - พิธีกรรมและประเพณี - ปัญหาและความต้องการ - อาสาสมัคร - คนตรีพื้นบ้าน
ร่วมคิด	พลังความคิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน	- เสริมความรู้สร้างปัญญา - เชื่อมต่อประสบการณ์ - มองปัญหาและโอกาส (ทางเลือก) รอบด้าน - สร้างทางเลือกเพื่อการ แก้ปัญหา - กำหนดแนวทางวิธีการ แผนงานแก้ปัญหา/พัฒนา	- ระดมสมอง - แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่ง กันและกัน - ปรับวิธีคิด - การสร้างกลุ่ม/เครือข่าย - สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของ ชุมชน
ร่วมทำ	พลังการจัดการ ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่	ระบบบริหารจัดการ เชื่อมโยง พื้นที่ กิจกรรม สถานการณ์ หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยีและระบบ จัดการ	- หลักสหกรณ์ - ทดลองปฏิบัติ - แบ่งบทบาทหน้าที่ความ รับผิดชอบ
ร่วมสรุป บทเรียน	พลังภูมิปัญญา การ เชื่อมโยงความคิดและ ประสบการณ์ของคนในชุมชน	- สร้างองค์ความรู้ใหม่ - การนำองค์ความรู้ใหม่ไปใช้ โดยอัตโนมัติ	- ประเมินตนเอง - ประเมินงาน - ปรับใช้ - จัดทำเอกสารเผยแพร่
ร่วมรับผล จากการ กระทำ	พลังปิติ สุขที่เป็นผู้ให้และผู้รับอย่าง สมดุล	- มีความสุขจากการทำงาน - ขยายเครือข่าย ขยายจำนวน สมาชิก	- ยกย่อง/ชื่นชม - ให้กำลังใจ